

DIERA v HLAVE

2016
DOK LEIPZIG
INTERNATIONAL
PROGRAMME

Jihlava
IDFF 2016
Official
Selection

TRIESTE
FILM
FESTIVAL
2017
OFFICIAL SELECTION

OFFICIAL
SELECTION
THESSALONIKI
DOK FESTIVAL 2017

Česká republika
JEDEN SVĚT 2017

mffk
Mezinárodní festival
filmových klubů a profesorů
OFFICIAL
SELECTION

Holokaust ako jazva na tele i duši európskych Rómov a Sinti.

Distribučný názov v SR: Diera v hlave

Scenár a réžia: Robert Kirchhoff

Kamera: Juraj Chlpík

Zvuk: Václav Flégl

Strih: Jan Daňhel

Dramaturgia: Jan Gogola, Jr.

Producentka: Barbara Janišová Feglová / HITCHHIKER Cinema

Koproducenti: Martina Šantavá / Česká televize, Soňa Komová / RTVS, Robert Kirchhoff / atelier.doc

Účinkujú: Raymond Gurême, Fata Dedić, Nadir Dedić, Toti Dedić, Ladislav Welward, Ján Konček, Krystyna Gil, Karol Parno Gierliński, Rita Prigmore, Philomena Franz, Dragoljub Acković, Daniel Vojak, Fedor Gál, Markus Pape, Jan Hauer, Arnošt Vintr a ďalší

LOGLINE:

Holokaust ako jazva na tele i duši európskych Rómov a Sinti.

SYNOPSIS:

O tragédii Rómov a Sinti v Druhej svetovej vojne sa nikdy a nikde príliš nehovorilo. Boli vraždení v desiatkach, stovkách, tisícoch. Na okrajoch masových hrobov, v koncentračných táborech, pri cestách, puškami, kladivami alebo plynom. Mlčalo sa o nich, lebo dlhé roky boli a sú na spoločenskom okraji. Prežili, no každý z nich má svoju pamäť a jazvu ako dôkaz. Dnes, keď sa náš svet opäť fašizuje, sú jednými z posledných svedkov holokaustu. Žijú s dierou v hlave ako s pečaťou, znamením z minulosti.

VYJADRENIE REŽISÉRA:

Myslím, že to, čo pomohlo Rómom a Sinti počas prenasledovania v Druhej svetovej vojne prežiť, je nematerializovaný vzťah k svetu, k bytiu, k času. Ich vnútorná sloboda je akýmsi darom iracionality alebo kultúry a premieta sa do spôsobu, akým dokážu rozprávať o svojej minulosti a prítomnosti, o živote aj smrti. To bolo pre mňa hlavné východisko filmu. Pamäť, ktorú nesú so sebou, a tá, ktorú vnímame my, naše kolektívne vedomie. Rozhodol som sa zaznamenať, ako sa s vlastnou históriou Rómovia a Sinti vysporadúvajú 70 rokov od skončenia vojny. V otvorených epizódach som hľadal to, čo ma na téme fascinovalo, vôľu a slobodu. Bez ilustrácií a archívnych materiálov. Jazvy viditeľné aj neviditeľné im pripomínajú, aby nezabudli – oni ani my. Pretože zabudnúť je to najhoršie, čo by sme mohli urobiť.

*rozhovor s režisérom nájdete nižšie

Technické parametre

Rok výroby: 2016

Krajina výroby: Slovenská republika, Česká republika

Žáner: dokumentárna esej

Minutáž: 90 min

Jazyky: slovenský, český, nemecký, poľský, francúzsky, srbský, chorvátsky, sinti

Titulky: slovenské

Prístupnosť: od 15 rokov

Formát obrazu: 16:9

Distribučný formát: DCP

Distribučná premiéra v SR: 30. marec 2017

Distribučná spoločnosť: Asociácia slovenských filmových klubov (Slovenská republika)

Film Distribution Artcam (Česká republika)

World sales: Taskovski Films

Zvuk: 5.1

Rozlíšenie: 2K

Producent: HITCHHIKER Cinema

Koproducenti: Česká televize, Rozhlas a televízia Slovenska, atelier.doc

Webstránka: www.aholeintheheadfilm.com

Projekt finančne podporili: Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, Audiovizuálny fond, Medzinárodný vyšehradský fond, Bratislavský samosprávny kraj

ŠTÁB

ROBERT KIRCHHOFF (scenár, réžia)

Nezávislý filmový režisér, scenárista, producent a kameraman. Štúdium dokumentárneho filmu absolvoval na Filmovej a televíznej fakulte Vysokej školy múzických umení v Bratislave získaním titulu Mgr. (2000) a neskôr Art. Dr. (2006). V roku 2002 založil a stále pôsobí ako riaditeľ nezávislej produkčnej spoločnosti atelier.doc.

Počas svojej profesionálnej kariéry nakrútil a produkoval viacero dokumentárnych filmov, krátkometrážnych i celovečerných, mnohé získali ocenenia a uznanie na festivaloch doma i v zahraničí. Vo svojej tvorbe sa Robert Kirchhoff zameriava na aktuálne spoločenské javy, nevyhýba sa však ani témam súvisiacim s historickými krivdami a ich dedičstvom. Jeho predposledným autor-

ským dokumentom bola snímka Kauza Cervanová, ktorá sa stala najnavštevovanejším filmom slovenských filmových klubov v roku 2013 a získala národné filmové ocenenie Slnko v sieti 2014 v kategórii Najlepší dokumentárny film.

Od roku 2003 pracuje aj ako producent a koproducent, spolupracoval na niektorých z najvýznamnejších slovenských a českých filmových počinoch, ktoré získali národné a medzinárodné uznanie. Patria medzi ne také tituly ako Nemoc tretej moci (r. Zuzana Piussi, 2011), Až do mesta Aš (r. Iveta Grófová, 2012), Tmář a jeho rod (r. Karel Vachek, 2011). Koprodukoval aj dokumentárnu snímku Slepé lásky (r. Juraj Lehotský, 2008), ktorá získala na prestížnom festivale Cannes v roku 2008 ocenenie CICAÉ.

Okrem filmárskej kariéry sa Robert Kirchhoff venuje aj pedagogickej činnosti, pôsobí ako pedagóg na Vysokej škole múzických umení v Bratislave, kde vedie predmety Réžia dokumentárneho filmu a Autorský dokumentárny film.

Výber z filmografie: Veselé Vianoce (1996), Spomienka (1997), Straty a návraty (1998), Čierne slovo/Kalo láv, (1999), Hej Slováci (2002), Kvety zla (2003), Lesk a bieda SNP (2005), Slovenské kino: Duch v stroji (2010), Kauza Cervanová (2013), Para nad riekou (2015)

JURAJ CHLPÍK (kamera)

Vyštudoval kameru a fotografiu na Filmovej a televíznej fakulte Vysokej školy múzických umení v Bratislave. Nakrútil desiatky reklám (Gucci, O2, McDonalds, Orange, Coca Cola, Skoda Auto, Freixenet, P&G, T-mobile, Unilever, Sky TV or Allianz), videoklipov a filmov. V roku roku 2011 mu vyšla kniha fotografií Petržalka Identity, nadväzujúca na výstavu a rovnomenný film.

Výber z filmografie: Slepé lásky (2008), Posledný autobus (2011), Dom (2011), Nina (2014)

JAN DAŇHEL (strih)

Skúsený strihač, fotograf a pedagóg FAMU v Prahe, kde vyučuje filmový strih. Spolupracuje s najvýznamnejšími českými a slovenskými režisérmi, v roku 2015 bol ocenený Českým levom za strih filmu Díra u Hanušovic. Od roku 1992 sa strihačsky podieľal na viac ako 40 celovečerných filmoch. Výber z filmografie: Bába z ledu (2017), Pirko (2016), Díra u Hanušovic (2014), Gottland (2014) Nový život (2013), Čtyři slunce (2012), Nebe, peklo (2010), Pokoj v duši (2009), Venkovský učitel (2007), Václav (2008), Štěstí, Divoké včely (2001)

DANIELA MERESSA RUSNOKOVÁ (výskum)

Na Filmovej a televíznej fakulte, Vysokej školy múzických umení v Bratislave ukončila v odbore dokumentárna tvorba magisterské (2006) i doktorandské (2014) štúdium. Jej absolventský dokumentárny film (O Soni a jej rodine, VŠMU 2006) získal významné ocenenia na domácich i medzinárodných festivaloch. Venuje sa réžii dokumentárnych filmov a dokumentárnej fotografii, vo svojej tvorbe sa zameriava na sociálne témy v rámci rôznych menšín a kultúr. V rokoch 2000-2003 Bola súčasťou etnografického výskumu v Rómskych osadách na Slovensku a jej dokumentárne fotografie boli vystavované i publikované v knihe o starých rómskych piesňach Phurikane Giľa. V roku 2004 bolo Daniele udelené štipendium Socrates Erasmus na Univerzite umenia

a dizajnu v Helsinkách. V roku 2008/09 získala Fulbrightove štipendium na výskum k dizertačnej práci na Štátnej univerzite v San Francisku, s konzultáciami na Harvardskej univerzite. V súčasnej dobe dokončuje svoj časozberný dokumentárny filmový projekt v Mongolsku, s názvom Cesta za úspechom, na ktorom s prestávkami pracuje od roku 2005.

OSOBY VYSTUPUJÚCE VO FILME

Ladislav Welward, Slovensko

Vojnové roky strávil v Banskej Štiavnici, kde bol ako židovské dieťa svedkom perzekúcií, rabovania a udávania nielen zo strany gardistov, ale aj susedov či známych. Ako dvojročného ho pokrstili a vychovávaný bol v katolíckom duchu. Koniec vojny prežil v rómskom lágri v Dubnici nad Váhom, kde jeho otec pôsobil ako lekár. Po udaní, že sa v tábore ukrýva židovská rodina, im hrozil transport do Auschwitzu. Vlak však bombardovali Spojenci, preto ich cez Trenčín opäť vrátili do Dubnice nad Váhom, do sídla gestapa. Zachránil ich fakt, že

v tom čase už Nemci na úteku balili a pálili za sebou stopy. Po vojne sa Ladislav Welward zúčastnil exhumácií obetí v Nemeckej, kde zahynul jeho starší brat, a v Kremničke, kde zahynula jeho stará mama.

Citát:

„Nikdy som sa nedíval na tých ľudí, ktorí boli v tom tábore so mnou, že ja som Žid a oni sú Cigáni. Boli to ľudia, ktorí boli tak isto postihnutí ako ja, boli tak isto nevinní a trpeli tam za to, čo nespôsobili.“

Jan Hauer, Česko

Sintský Róm, pozostalý obetí v Letoch u Písku, kde zahynula tiež prvá žena jeho otca so štyrmi deťmi. V Letoch brutálne zavraždili jeho maličkú sestru Bertu. Jan Hauer sa zaujíma o osudy Rómov a Sinti v druhej svetovej vojne nielen ako pozostalý, ale aj ako občiansky aktivista. V súčasnosti bojuje za zrušenie prasacej farmy na mieste bývalého koncentračného tábora v Letoch.

Citát:

„Myslím na to, čo sa tu stalo. Je tu veľa mojej rodiny. Sestru hodili do rybníka, keď mala dva a pol mesiaca. Nikto nevie, koľko je tu zakopaných ľudí.“

Arnošt Vintr, Česko

Narodil sa v chudobnej rodine v Kyšiciach neďaleko Prahy. Po udaní zo strany susedov sa dostal s celou rodinou do koncentračného tábora v Letoch u Písku. V časoch vojnového besnenia bol malým chlapcom. Podľa jeho spomienky 27. mája 1943 nahnali väzňov v Letoch do dobytčích vagónov a odviezli ich do Auschwitzu, kde stretol Dr. Mengeleho, ktorý na ňom prevádzkal svoje hrôzostrašné experimenty. Zostala mu po nich jazva na hlave. Keď sa podľa jeho spomienky matka dozvedela, že 23. januára 1945 gestapáci opustili tábor, vzala

syna, skryla sa na neďalekom statku, aby neskôr zapriahla kone a vydali sa na cestu domov do Čiech.

Citát:

„Zavriem oči a už sedemdesiat rokov vidím pred sebou človeka, ako má ruku hore... Aha, tu má tú čapicu, tam má tie dve kosti. Normálne toho esesáka presne vidím.“

Markus Pape, Česko, Nemecko

Nemecký novinár, publicista a prekladateľ pôsobiaci v Prahe. Vyštudoval sociológiu a cudzie jazyky na univerzitách vo Frankfurte nad Mohanom a v Bambergu. Od roku 1991 pôsobí v Českej republike, venuje sa najmä problematike rasizmu a diskriminácie. Od roku 1998 pôsobí ako právny konzultant a pozorovateľ pre oblasť diskriminácie príslušníkov menšín a násilných útokov neonacistov. Je autorom knihy o koncentračnom tábore v Letoch pri Písku s názvom A nikdo vám nebude veriť, ktorej základom sú okrem historických prameňov aj rozhovory so šesťdesiatimi bývalými väzňami.

Citát:

„Podľa mňa je denacifikácia veľmi akademické slovo. Ide o to tú spoločnosť odsviniť. Myslím, že je to dôležitý symbol. Prevádzka by mala byť zrušená a tie baraky sú najlepším miestom pre pamätník kolaborácie. Nielen Čechov. Pamätník kolaborácie a ľahostajnosti.“

Fedor Gál, Česko, Slovensko

Slovenský politik, sociológ, prognostik sa narodil počas internácie v Terezíne. Jeho brat Egon, dnes filozof, mal v tom čase päť rokov. V priebehu Zamatovej revolúcie sa v novembri 1989 stal spoluzakladateľom hnutia Verejnosc' proti násiliu, neskôr jeho predsedom a poradcom Federálnej vlády ČSSR. Po dobrovoľnom odchode z politiky založil vydavateľstvo GplusG, ktoré sa venuje prevažne literatúre faktu a aktuálnej publicistike.

Citát:

„Môj brat si nepamätá nič a ona (Denisa Elbertová) si pamätá všetko. Ale je to aj tým, že niekedy človek z pamäte vytesňuje to, čo tam nechce.“

Raymond Gurême, Francúzsko

Narodil sa 11. augusta 1925, bol ženatý s Julienne Pauline a mali spolu pätnásť detí. Od dvoch rokov vystupoval v cirkuse svojho otca, bol klaunom. Napriek tomu, že jeho otec bol majiteľom cirkusu aj kina, mal jarmočný preukaz a súhlas majiteľa pozemku, 4. októbra 1940 rodinu protiprávne uväznili. Raymond mal vtedy pätnásť rokov. Bol väznený a ušiel z táborov v Darnétali, Montlhéry, vo Villa des Roses, v Pré Pigeone a v Angers. Z nápravného ústavu ukradol esesákovi dodávku so zásobami, za čo bol odsúdený a napokon aj štyri-

krát ušiel v Nemecku: z nútených prác v dvoch táboroch, z Hedderneimu, z väzenia vo Frankfurte... Po úteku do Paríža sa pridol k odboju, neskôr vstúpil do armády a potom sa vrátil domov. Jeho rodina zajatecký tábor prežila, následky hladovania a pobytu v lágri však boli zničujúce a ešte dlhé roky jej život katastrofálne ovplyvňovali. O svojom príbehu napísal knihu Interdit aux nomades (Kočovníkom vstup zakázaný). Raymond Gurême bol prezidentom Francúzska François Mitterandom vyznamenaný ako rytier Radu čestnej légie, je čestným predsedom asociácie Hlas Rómov. Angažuje sa v boji za slobodu pohybu, proti policajnej zlovôli, prednáša na školách a zúčastňuje sa demonštrácií.. Objasňuje historické fakty týkajúce sa zajateckých táborov pre kočovníkov, ktoré vo Francúzsku existovali v rokoch 1940 až 1946. V septembri roku 2014 ho prepadla dvojica policajtov v jeho maringotke pod zámienkou, že sa v nej ukrývajú nebezpeční zločinci.

Citát:

„Hovorila o hanbe. Nie je to hanba. Len nechcem, aby deti vedeli o tom, čo sme cez vojnu prežili. To je všetko.“

Danijel Vojak, PhD., Chorvátsko

Narodený 7. januára 1980, od roku 2008 pracuje ako vedecký pracovník v Inštitúte sociálnych vied Iva Pilara v Záhrebe. V roku 2011 získal titul PhD. na Fakulte humanitných a sociálnych vied na univerzite v Záhrebe. Pracoval v Chorvátskom helsinskom výbore pre ľudské práva v Záhrebe ako koordinátor projektu. Zaoberá sa postavením menšín v Chorvátsku, sociálnym postavením Rómov pred a počas druhej svetovej vojny v Nezávislom štáte Chorvátsko, a výskumu Európskej únie.

Citát:

„Čo mohli oni ako deti prežiť a dnes o tom svedčiť? Pýtam sa, čo môžeš cez tú detskú perspektívu vidieť, keď prídeš do tábora? Čo si môžeš zapamätať?“

Dr. Dragoljub Acković, Chorvátsko

Prezident parlamentu Svetovej rómskej organizácie a autor knihy Zabili jeho oči o chlapcovi Dušanovi Jovanovičovi, ktorý sa stal obeťou neonacistov v Belehrade. Je spoluzakladateľom združenia Genocída spáchaná na Srboch, Židoch a Rómoch. Jeho otec ako osemnásťročný prežil koncentračný tábor, veľká časť jeho rodiny však zahynula. Vďaka nemu sa v Jasenovaci od roku 2012 pravidelne 2. augusta uskutočňuje spomienková slávnosť venovaná miestnym obetiam rómskeho holokaustu. Angažuje sa za zvýšenie povedomia

verejnosti o genocíde Rómov počas druhej svetovej vojny.

Citát:

„Myslím si, že naša rómska vôľa poráža všetky holokausty a že ich už porazila.“

Toti Dedić, Chorvátsko

Syn Nadira a Fatimy Dedićovcov, futbalový tréner, protirasistický aktivista. Je prezidentom Svetovej organizácie Rómov v boji proti násiliu, diskriminácii, rasizmu a chudobe. Združenie existuje v Chorvátsku desať rokov a jeho mottom je „Loptou proti rasizmu, diskriminácii, netolerancii“. Bojuje proti rasistickým a neonacistickým prejavom na futbalových štadiónoch v Chorvátsku, kde je okrem iného častým javom skandovanie: „Zabi Cigána, zabi Srba!“ alebo ustašovský pozdrav „Za dom Spretni!“ (Pre vlast' pripravený!)

Nadir Dedić, Chorvátsko

Narodený 7. mája 1930. Pochádza z dediny Žeravica pri Bosanskej Gradiške. Jeho otec Mustafa bol pravoslávny Srb, majiteľ malého obchodu so zmiešaným tovarom. Matka Šehrija bola Rómka. Nadir je registrovaný ako Srb žijúci v Chorvátsku. Rómom z jeho dediny aj okolitých obcí 22. októbra 1944 ustašovci násilne zhromaždili, následne zavraždili a nahádzali do masových hrobov. Mnohé z nich (Velika, Mala Mlaka, Strug, Gradina) stále zostávajú neodkryté. Počas druhej svetovej vojny zahynulo 81 členov rodiny Nadira Dedića z otcovej aj matkinej strany. V súčasnosti žije Nadir s manželkou Fatimou v zariadení Červeného kríža v Záhrebe, keďže nemajú vlastný domov a vláda im odmieta priznať výhody plynúce z faktu, že obidvaja prežili rómsky holokaust, pobyt v koncentračných táborech a sám Nadir bol účastníkom odboja. Angažuje sa v Združení rómskych obetí fašistického teroru, ktorého hlavným cieľom je zistiť konkrétne počty a presné mená rómskych obetí z obdobia vojny. Zaslúžil sa o vznik pamätníka Rómom, ktorí zahynuli počas rómskeho holokaustu. Odhalili ho v roku 1970. Plánuje vydať knihu s názvom Cigánsky smútok, venovanú pamiatke rómskych obetí na Balkáne, teda v Srbsku, v Bosne a Hercegovine či v Chorvátsku, kde boli Rómovia systematicky masovo vyvražďovaní.

Fatima Dedić, Chorvátsko

Pochádza z Bosanskej Gradišky, odkiaľ v roku 1944 odviezli Rómom do koncentračných táborov. Pochodovala s ostatnými bosá a nahá do väzenia v Okučanoch, potom vlakom pre dobytok do tábora v Jasenovaci. Tam bola ako dieťa svedkom obrovských zverstiev páchaných na zajatcoch. Podľa jej spomienok ju chránila a zachránila Nemka, pravdepodobne „Volksdeutscher“, ktorá v tábore pracovala po siedmich mesiacoch ju odovzdala jej strýkovi. Počas druhej svetovej vojny zahynulo v Jasenovaci 136 členov Fatiminej rodiny.

Citáty:

„Prišli sme do väzenia, bola tam jedna Cigánka a plno ďalších, všetky zabitú deti sa pozerali. Ja som si myslela, že sú živé. Nevedela som, že človek vidí, keď zomrie.“

„Došiel ustašovec a priniesol nôž. 'Ochutnaj, malá, aká je slaná ľudská krv.'“

Smilja Tišma, Srbsko

Pochádza z chorvátskeho Západného Slavónska, je Srbka. Po vojne vyštudovala právo a pracovala ako osobná advokátka a právna poradkyňa Josipa Bros Tita. Na univerzite tretieho veku vyštudovala maľbu. Krajinkárstvo.

V detstve prežila niekoľko koncentračných táborov a etnické čistky namierené proti Srbom. Na dôchodku maľuje a vystavuje obrazy ako členka Klubu armády.

Ich otca chytili spolu s ďalšími osemnástimi Srbmi v jej rodnej dedine a poslali ho do Jasenovaca, kde aj zomrel. Deti s matkou chceli v roku 1941 utiecť do Srbska, to však už utečencov neprijímalo. Poslali ich teda naspäť do Chorvátska, tam ich zadržali, odviezli do Jasenovaca a onedlho do Starej Gradišky. Odtiaľ putovali do detského tábora Sisak, kde ich oddelili od matky. Matka sa pravdepodobne vrátila do Jasenovaca a zrejme zomrela v Dolnej Gradine. Keď sa v roku 1942 dostala spolu so súrodencami do Jasenovaca, mala Smilja desať rokov. Bola najstaršia spomedzi štyroch detí, všetkým sa podarilo prežiť, držali sa spolu a podporovali sa. Po vojne sa ich ujal sused, Chorvát Mata, ktorý ich aj s manželkou Ankou prijali za svojich. Všetci rodinní príslušníci zo strany Smiljinej matky zomreli, z otcovej strany sa stal obeťou on sám a dve rodiny strýkov, ostatní deväti súrodenci sa zachránili.

Smiljin brat Nikola bol ako malý partizán v jednotke kuriérom, utrpel síce ťažké zranenia po prechode mýnovým poľom medzi

Ľublanou a Terstom, ale prežil. Smilja si nikdy nezaložila rodinu. Dlhodobo žije sama v byte, v centre Belehradu a venuje sa maľbe krajiny svojho detstva. Nevie sa odhodlať maľovať svoje traumatické skúsenosti z mladosti. Spolu s Radomirom Kaleom a Dragoljubom Ackovićom je zakladateľkou združenia Genocída spáchaná na Srboch, Židoch a Rómoch.

Citát:

„Ten muž každé ráno, kráčajúc cez tú veľkú sálu, pred vojnu továrenskú halu, tlačil pred sebou vozík. Keď si všimol, že je nejaké dieťa mŕtve, chytil ho za nohu alebo ruku a hodil na fúrik. Ja som ranné vtáča. Pravdepodobne od prírody. Skoro sa budím a vstávam. Každé ráno som sa pozerala na toho čierneho človeka v čiernom obleku s čiernym vozíkom. To mi ostalo v spomienkach.“

Radomir Usainović Kalea, Srbsko

Je rómsky maliar, tvorí tematizované obrazy, na ktorých interpretuje výjavy hrôzy genocídy Rómov a Srbov v chorvátskom ustašovskom štáte a mimo neho. Zároveň portrétuje významných srbských rómskych buditeľov a ich príbuzných. Jeho rodinu počas druhej svetovej vojny takmer celú vyvraždili – jeho matka, narodená v roku 1937, v nej prišla o otca, ktorého zastrelili v Banjici, zahynuli aj otcovi bratia, sestry a tety... Radomir spolu s bratom

skončili hudobnú akadémiu, staršia sestra hotelovú školu, prostredná pracuje s počítačmi. Spolu s Dr. Dragoljubom Ackovićom a Smiljou Tišmou je zakladateľom združenia Genocída spáchaná na Srboch, Židoch a Rómoch.

Karol Parno Gierliński, Poľsko

Cez vojnu bol zachránený pani Alfredou Markowskou po tom, čo ho mama pri Rozwadówe vyhodila z voza smerujúceho do Birkenau s listom pre babku a potrebnými dokladmi. Na základe listu sa vrátil k zvyšku svojej rodiny, ktorá prežila vojnu – k starej mame a tete. Otec zahynul vo vojne v roku 1945 a matka pravdepodobne v Osvienčime. Bol jedným z najznámejších detí Alfredu Markowskej, ktorú až do svojej smrti volal mama.

Začínal ako cínovač kotlov, keď mal štrnásť rokov. Neskôr vyštudoval výtvarnú akadémiu, venoval sa maľbe a sochárstvu, písal básne. Mal dcéru Aniu, ktorá v mladom veku zomrela. Zostala po nej vnučka Marzanna, ktorá sa rovnako ako jej matka vydala v štrnástich. Jej dcéra chce ísť v pradedových šľapajach a stať sa maliarkou.

Karol Parno Gierliński bol dve volebné obdobia poslancom Svetového zväzu Rómov (IRU – International Romani Union). Zomrel niekoľko dní po nakrúcaní filmu.

Citát:

„... keď niekedy diskutujem s ľuďmi o období vojny a o osudoch ľudí, ktorí prežili tú vojnu ako siroty, prichádzam k záveru, že najlepšie by bolo, keby pri zabíjaní rodičov zabíjali aj ich deti. pretože osud tých ľudí bol veľmi trpký.“

Krystyna Gil, Poľsko

Počas masakry v Szczerowej v roku 1943 zahynulo 93 členov rómskej komunity, vrátane celej jej rodiny, okrem nej a jej babky. Zopár Rómov sa nevošlo na voz, ktorý smeroval k cintorínu, kde sa odohrávala poprava. Veliteľ tzv. modrej polície (nemecká polícia na území Poľska okupovanom Nemcami) im povedal, aby utiekli do polí. V tom čase mala

Krystyna päť rokov. Zaslúžila sa o vznik vôbec prvého rómskeho pamätníka na svete venovaného rómskemu holokaustu, ktorý bol odhalený v Szczerowej v roku 1956. K pamätníku chodí pravidelne dvakrát ročne zapáľovať sviečky – na výročie tragédie a na Sviatok všetkých svätých.

Citát:

„Malé deti do dvoch rokov nestrieľal, lebo mu bola škoda guliek. Preto ich chytil za nožičky a rozbíjal hlavičky o múr. Tak zahynula moja sestra... Brat mal desať, jeho zastrelili.“

Rita Prigmore, Nemecko

Nacistické Nemecko pristupovalo k Rómom podľa podľa tzv. Zákona o prevencii geneticky vadných potomkov. Matku Rity Prigmore, príslušníčku Sintov, v roku 1943 prinútili vybrať si buď sterilizáciu, alebo Auschwitz. Krátko pred termínom sterilizácie zistila, že je tehotná. Najskôr ju nútili k potratu, keď však zistili, že čaká dvojčiky, porodila v nemocnici vo Würzburgu 3. marca 1943 pod dohľadom doktora Wer-

nera Heydeho. Dvojčatá matke odobrali. Boli na nich prevádzané pokusy, pri ktorých chirurgicky zasahovali do mozgu a genetické experimenty, ktoré mali dosiahnuť zmenu farby očí. Jedno z dievčatiek, Rolanda, vo veku dvoch týždňov zomrelo. Preživšiu dcéru Ritu našla matka v roku 1944 vďaka Červenému krížu. O následkoch nacistického experimentovania sa Rita Prigmore dozvedela až po svojej päťdesiatke, keď si lekár skúmajúci jej neurologické a psychiatrické problémy všimol na rontgenovom snímku zásahy do mozgu z jej detstva. Až potom jej matka, ktorá to tajila celých 50 rokov rozpovedala príbeh dvojčiek Rity a Rolandy. Dodnes nesie následky nielen v podobe veľkej jazvy pri pravom oku, ale aj mnohých zdravotných problémov. Zaslúžila sa o to, aby v roku 2007 vznikol pamätník vo Würzburgu venovaný obetiam holokaustu. O svojom osude často prednáša na školách a stará sa o to, aby sa na holokaust Sintov a Rómov nezabudlo.

Citát:

„Moja matka sa opýtala: 'Kde je moje druhé dieťa?' Sestrička ju odviedla do kúpeľne. Tam ležala vo vani Rolanda s obvazom na hlave. Bola mŕtva.“

Philomena Franz, Nemecko

Narodila sa v roku 1922 v Birbachu an der Riss. Bola tanečnicou ľudových tancov a speváčkou v divadelnej skupine. V roku 1943 ju poslali do Birkenau, kde prežila zničenie tzv. Cigánskeho tábora a bola deportovaná do Ravensbrücku a Oranienburgu. V súčasnosti býva v Rosrath pri Kolíne, píše rómske príbehy, organizuje čítania a prednášky na školách a univerzitách. V auguste 1995 získala štátne vyznamenanie Bundesverdienstkreuz (Spolkový kríž za zásluhy), najvyššie nemecké civilné ocenenie, za

aktivity smerujúce k porozumeniu a prehĺbeniu pochopenia.

Citát:

„Všetko sa opakuje. Bojím sa toho všetkého, ale v inom systéme. Chápeš? Nacisti už nie sú ako kedysi. Teraz prichádzajú iní. Iný druh nacistov. Zamas-kovaní.“

DÔLEŽITÉ MIESTA SPOMÍANÉ VO FILME

rómsky koncentračný/pracovný tábor (láger) v Dubnici nad Váhom, Slovensko

V novembri 1944 vznikol v Dubnici nad Váhom tzv. Zaisťovací tábor pre Cigánov, na Slovensku jediný svojho druhu. Išlo o skutočný koncentračný tábor, kam boli posielaní Rómovia z celého Slovenska i so svojimi rodinnými príslušníkmi. Počet väznených Rómov zakrátko prevýšil kapacitu tábora a v decembri 1944 sa ich v ňom nachádzalo vyše sedemsto. Rómovia zomierali vysilením, hladom, mučením a na rôzne choroby. Keď sa v januári 1945 v lágri rozšírila epidémia škvrnitého týfusu, nemali k dispozícii lieky. Z obavy pred nákazou

začali z tábora utekať, čo vzbudilo u okolitého obyvateľstva strach z rozšírenia infekcie. Bolo zakázané prijímať ďalších Rómov a tábor sa ocitol v karanténe. V tom čase prevzali kontrolu nad lágrom Nemci a rozhodli sa radikálne vyriešiť týfusovú epidémiu. 23. februára 1945 naložili pod zámienkou prevozu do nemocnice chorých na nákladné auto a odviezli ich do areálu miestnej zbrojovky, kde ich brutálne povraždili. Po skončení karantény sa už tábor nepodarilo uviesť do pôvodného stavu. Blížil sa front a láger ostal bez dozoru. Keď sa väzni dozvedeli o rozpustení dozornej správy, miesto opustili a rozutekali sa po okolí. Budovu, kde boli Rómovia ubytovaní, neskôr zapálili a ostatné budovy demontovali. Tábor zmizol z povrchu zemskeho, akoby nikdy neexistoval. V súčasnosti sú na jeho mieste Zberné suroviny a prázdne pole. Miesto utrpenia Rómov nepripomína žiadny pomník.

pracovný/koncentračný tábor Lety u Písku, Česko

Tábor bol založený 8. augusta 1940. Počas druhej svetovej vojny slúžil najskôr ako pracovný (trestný) tábor pre väzňov, neskôr aj ako koncentračný/zberný tábor pre českých Rómov a Sintov. Láger patril pod správu protektorátnych úradov, pracovali v ňom českí bachari a panovali tam neľudské podmienky pre internovaných. Z celkového počtu viac ako 1300 osôb, ktoré prešli táborom, ich zomrelo 329, z toho 241

detí. 300 väzňov bolo prepustených alebo utieklo, viac ako 500 ich bolo deportovaných do vyhladzovacieho tábora Auschwitz – Birkenau. V auguste 1943 bol zberný tábor v Letoch zrušený po epidémii brušného a škvrnitého týfusu. Genocída českých a moravských Rómov a Sintov, ktorá má pre svoj hlboký význam v rómčine pomenovanie „baro murdaripen“ (veľké vraždenie), patrí k najdôslednejšie uskutočneným genocídám druhej svetovej vojny. Po jej skončení ostalo nažive na českom a moravskom území len 600 príslušníkov rómskej menšiny. Lety sú smutným mementom rómskeho holokaustu v Európe,

o ktorom sa napriek státisícom obeť začalo diskutovať až v druhej polovici deväťdesiatych rokov minulého storočia. Na mieste lágru bola v päťdesiatych rokoch vybudovaná veľkokapacitná prasacia farma, približne o štyri dekády bol vedľa nej odhalený pamätník pripomínajúci rómsky holokaust. Snahy o zrušenie farmy a prinavrátenie pietnej úcty tomuto miestu pokračujú dodnes.

koncentračný tábor v Jasenovaci, Chorvátsko

Tábor bol založený na území Nezávislého štátu Chorvátsko a je najznámejší spomedzi chorvátskych koncentračných táborov. Založili ho nacistickí kolaboranti nazvaní Ustašovci (od slova Ustzaša - povstalec), ktorí tvorili vojenské jednotky Chorvátskeho štátu vedeného Ante Paveličom. Tábor slúžil na vyhladzovanie Srbov žijúcich na území Chorvátska, Židov a Rómov.

Hrôzostrašný tábor Jasenovac bol známy svojou brutalitou, ktorá sa priečila aj nemeckým nacistom. Ľudia bez rozdielu veku a pohlavia boli v tisícoch vraždení nožmi, kladivami a sekerami, hádzaní do masových hrobov alebo do rieky Sáva, ktorá preteká okolo tábora. Mnohé telá slúžili ako potrava pre ošipané, ktoré dozorcovia chovali v priestoroch tábora. Keďže neexistujú presné záznamy a utekajúci ustašovci zničili všetky dôkazy, dodnes sa presne nevie, koľko ľudí bolo v tábore zavraždených. Čiastočnú odpoveď by prinieslo odhalenie stoviek masových hrobov v tábore a v jeho okolí. Tábor Jasenovac bol jedným z najväčších koncentračných táborov vôbec. Hovorí sa mu aj Auschwitz Balkánu. Na mieste bývalého centra tábora dnes stojí unikátny pomník „Kamenný kvet“ architekta Bogdana Bogdanoviča.

pamätník rómskeho holokaustu, Szczerzowice, Poľsko

V roku 1943 sa v Szczerzowice odohral masaker rómskych obyvateľov. 93 ľudí odviezli a popravili na miestnom cintoríne. Zachránilo sa len päť ľudí. Na mieste vznikol v roku 1956 prvý pamätník na svete, ktorý je venovaný rómskemu holokaustu. O jeho vznik sa zaslúžila Krystyna Gil, ktorá masaker ako päťročná prežila.

koncentračný tábor Auschwitz - Birkenau, Poľsko

Rómsky tábor v Auschwitz - Birkenau zlikvidovali v noci z druhého na tretieho augusta roku 1944. Väčšina Rómov a Sintov skončila v plynových komorách. Časť deportovali do tábora Buchenwald a Ravensbrück (bola medzi nimi aj Philomena Franz). Likvidácii tábora predchádzalo povstanie Rómov a Sintov, ktoré je vnímané ako jeden z ojedinelých pokusov aktívneho odporu v komplexe táborov Auschwitz - Birkenau.

ROZHOVOR S REŽISÉROM FILMU ROBERTOM KIRCHHOFFEM

Projektu ste sa venovali s prestávkami takmer trinásť rokov. Čo to pre vás znamenalo?

Je to dlhá doba. Prichádzalo to ku mne v prílivoch a odlivoch. Dlho trvalo, kým som prešiel potrebné archívy. Hľadal som formu a svoje postavy. Odhaľoval som zapadnuté spomienky, desivú minulosť. Sedel som v archívoch a čítal knihy, spisy, pozeral sa na fotografie. Potom som prešiel tými najotrasnejšími miestami genocíd v Európe. Uvedomil som si, že to, čo som videl a počul, je tak silné, že to musí pohnúť s každým človekom tak, ako sa to dotklo mňa.

Ako sa podľa vás zmenila aktuálnosť témy od čias, kedy ste sa rozhodli nakrútiť film Diera v hlave?

V čase, keď som na príprave filmu začal pracovať, o rómskom holokauste sa veľa nehovorilo. Bola to akoby marginalizovaná téma. Od začiatku, myslím ešte pred tými desiatimi rokmi, som mal predstavu o filme, ako o možnosti pomenovať istý vzťah k svetu alebo postoj, a to nevravím len o sebe. Nikdy som nechcel urobiť žánrový - historický dokument. Vnútorne som sa vzpieral hovoriť len o minulosti. Keď som rozprával s ľuďmi, ktorí mi do filmu zverili svoje príbehy, zistil som, že udalosti počas vojny sú stále otvorenou epizódou - slovami Wiliama Faulknera - minulosť nie je mŕtva, pretože nikdy neumiera. Za tých 70 rokov nosili svoje spomienky v sebe. Mnohí sa báli hovoriť. Nechceli, aby to vedelo ich okolie. Dokonca o tom nerozprávali ani so svojou rodinou. Z názvu Cesta lesom, ktorý mal na pozadí historických udalostí hovoriť o spoluzití Rómov a nerómov na Slovensku a v Čechách, sa stala esej Diera v hlave o pamäti a našom spoločenskom, historickom vedomí.

Podľa čoho ste si vybrali z množstva príbehov, s ktorými ste sa stretli v rôznych krajinách Európy, práve tieto? Ktorý príbeh vás najviac zasiahol?

Dnes sa to ťažko hodnotí. Treba vedieť, že vo filme sú postavy, ktoré som nakoniec vybral v rámci celoeurópskeho priestoru, ale za tie roky som hovoril s desiatkami ľudí, ktorí sa nedožili nielen dokončenia filmu, ale ani jeho nakrúcania. Zvolil som si istý kľúč, takže musím povedať, že asi sklame každého, kto očakáva faktografický rez naprieč históriou rómskeho holokaustu. Ako odznievajú traumy minulosti? Je to vôbec možné? Spočiatku som si nahrával rozhovory a keď som prechádzal zaznamenaným materiálom, uvedomil som si, že mnohé postavy tohto filmu majú nielen psychické, ale aj fyzické jazvy. Vracajú sa k tomu, čo prežili, pretože ak by sa aj pokúšali zabudnúť, tá rana im stále pripomína, čo sa stalo. Nedá sa o tom hovoriť inak, ako v prítomnom čase. Druhou vecou je proces zabúdania - nás, ktorí tú jazvu fyzicky nemáme. Nielen ľudia, ale aj miesta nás ustavične upozorňujú na to, čo sa dialo. Kráčate zasneženou krajinou a zrazu vám niekto povie, že chodíte po neodhalených masových hroboch.

Aké to je stáť na masovom hrobe?

Roky v tých plytkých pôdach rástli do výšky stromy. Kyprá pôda, ticho, možno nejaký pamätník. Pokiaľ nemáte šiesty zmysel, nemáte šancu si to uvedomiť, ak vám to niekto nepovie. Potom tam stojíte v akejsi pieti, ako hrbík. Celá tá hrôzostrašnosť spočíva v tom, že pod vami ležia kosti detí, žien a mužov, ktorí s vojnou a teritoriálnymi či politickými spormi nemali nič spoločné a dodnes nedostali späť svoje mená, dôstojný pohreb a nikto nevie, že tu niekedy boli. Máte pocit, akoby to ani nebolo v spoločenskom záujme. Preto na tých miestach postavili prasacie farmy, rekreačné centrá, továrne alebo na tých poliach pestovali obilie...

Podarilo sa vám dostať do filmu všetko, o čo ste stáli? Mrzia vás nejaké nevyužité príležitosti?

Ak hovoríme o osobnom filme, tak sa vždy pokúšate aj z úcty k téme, ľuďom, času, ktorý prešiel, odvieť čo najlepšiu prácu. Je to vlastne odkaz. Dokumentárna esej je komplikovaná v tom, že diváci by vám mali uveriť. Bolo mi ľúto, ako rýchlo svedkovia odchádzajú, ako sa to všetko mení. Snažíte sa, uvažujete, budujete si dôveru a odrazu je to preč. Plno príbehov tak odišlo neprávom do zabudnutia. Nikto ich nevypočul. A potom, je tu istá predstava a vlastne aj moje ambície povedať ten príbeh tak, ako to cítim, ale zároveň tak, aby si ho všetci zapamätali. Je to všetko proces pokusov, ku ktorým patria aj chyby. Ja len dúfam, že som ich urobil čo najmenej.

KONTAKTY

Producentka: **Barbara Janišová Feglová**
+421 905 858 808, boruska@hiker.sk

Produkčná spoločnosť: **HITCHHIKER Cinema**
Za tehľňou 3, 821 04 Bratislava, Slovenská republika
info@hitchhikercinema.sk
www.hitchhikercinema.sk

Profil produkčnej spoločnosti: HITCHHIKER Cinema, s.r.o. je nezávislá produkčná spoločnosť, ktorú založila začiatkom roku 2012 producentka Barbara Janišová Feglová. Sústreďuje sa na vyhľadávanie tém s regionálnym sociálnym potenciálom, vývoj kreatívnych autorských projektov a produkciu dokumentárnych filmov pre televíziu i kiná.

BARBARA JANIŠOVÁ FEGLOVÁ (producentka)

Vyštudovala filmovú vedu na Vysokej škole múzických umení v Bratislave, venovala sa filmovej publicistike a scenáristickej tvorbe, neskôr PR a publikačnej činnosti. V roku 2012 založila vlastnú produkčnú spoločnosť HITCHHIKER Cinema, ktorá sa venuje vývoju a realizácii audiovizuálnych projektov.

Výber z filmografie: Diera v hlave (2016), Korupčná výchova (2016), dokumentárne série – Slovenské kino (2010 - 2013), A3um (2011 - 2012), Iné ženy (2012), Pánovi učiteľovi (2012) a Prvá (2014 – 2016)

Festivalová koordinácia: Nicole Brlej, +421 905 768 805, niki@hitchhikercinema.sk

Koproducenti:

Česká televize: Kavčí hory, 140 70 Praha 4, Česká republika, www.ceskatelevize.cz

RTVS: Mlynska dolina, 811 01 Bratislava, Slovenská republika, <https://www.rtvs.sk>

atelier.doc: Galandova 5, 811 06 Bratislava, Slovenská republika, www.atelierdoc.sk

World sales a distribúcia:

Taskovski Films: 19 – 21 Christopher Street London, EC2A 2BS United Kingdom, <http://www.taskovskifilms.com>

Film Distribution Artcam: Rašínovo nábřeží 6, 128 00 Praha 2, Czech Republic, <http://artcam.cz>

Asociácia slovenských filmových klubov /ASFK: Brnianska 33, 811 04 Bratislava, Slovak Republic, <http://www.asfk.sk>

Asociácia slovenských filmových klubov je občianske združenie, ktoré od r. 1993 zastrešuje a metodicky usmerňuje činnosť filmových klubov na Slovensku je zároveň najväčším distribútorom artovej kinematografie; titulov zlatého fondu svetovej kinematografie a súčasnej slovenskej a českej hranej, dokumentárnej a animovanej tvorby. Prináša do kín každý rok takmer 40 celovečerných filmov. Je hlavným organizátorom dvoch najväčších putovných filmových podujatí v SR – Medzinárodný festival filmových klubov FEBIOFEST a prehliadka PROJEKT 100. ASFK sa venuje vzdelávaciemu projektu Filmy pre školy a Filmový kabinet deťom. Spoločne so SFÚ vydáva jediný filmologický časopis na Slovensku Kino-Ikon a ďalšie filmové publikácie. Pravidelne dvakrát do roka organizuje programovacie semináre dramaturgov a zástupcov filmových klubov. ASFK je držiteľom mnohých domácich ocenení za distribúciu a národných cien Slnko v sieti.

